

Procházkova Přestrelka ve světle archivních pramenů (Několik poznámek k „malému románu z velké doby“)

Pavel Vaněk

1. Pramen k Pohraniční stráži?

Jestliže dnes vnímáme dílo Jana Procházky (1929–1971) především prostřednictvím „jeho“ filmů (scénářů k filmům), event. jeho posledních próz a útrap z konce života, zůstává v pozadí román *Přestrelka* z roku 1964, román, který se na rozdíl od *Zelených obzorů* dočkal svého druhého vydání až po bezmála čtyřiceti letech, v roce 2002. Tématem tohoto krátkého článku je tedy román, jehož děj umístil jeho autor do prostředí Pohraniční stráže (PS) 50. let a který vlivem této „kulisy“ může čtenáře vybídnout, aby se ptal po míře věrného zachycení prostředí zmínované bezpečnostní složky v tomto příběhu.

Na jedné straně Jan Procházka případného zvědavce odrazuje od těchto úvah, když krátce po vydání svého románu odpovídá v roce 1965 na otázky v *Mladé frontě*. Na dotaz „Je Váš román autobiografií?“ odpověděl kategoricky: „Ne. Nic z toho, co jsem napsal, nemá vztah k mé osobě, rodině, rodiště, k mým nadřízeným ani podřízeným.“¹ Tím jakoby potvrzoval svá slova z posledních vět románu, z *Epilogu*, vytiskněná menším písmem: „Jména osob, míst i psů v této knize jsou vymyšlena. Použil jsem jich jenom proto, že mě nenapadla žádná jiná. Rovněž topografické údaje, popisy vojen-ských zařízení jsou neskutečné, nikdy bych neriskoval, že by cokoliv z toho, co jsem napsal, mohla proti nám použít např. republika San Marino.“²

Na straně druhé čtenář, který si přečetl spisovatelovu dřívější knihu *Zelené obzory* (napsanou 1959, vydanou 1960),³ se však, vlivem oněch řádků menšího písma a (ne)-menší spisovatelovy ironie, ocitá přinejmenším na pochybách. *Zelené obzory* jsou totiž místo předmluvy uvozeny krátkým „rozhovorem s autorem“. V těchto pasážích na otázku „Přihodilo se skutečně všechno, o čem je řeč v této knížce?“ odpovídá: „Ano. Jinak bych o tom nepsal. Neumím si vymýšlet.“ (Podtrženo P. V.) Autor, který si neumí vymýšlet, pak dále říká: „Napsal jsem to, jak jsem si to pamatoval... Možná, že jsem spoustu podrobností zapomněl, ale asi nebyly důležité.“ Na podotknutí, že „někteří lidé se ve Vašem příběhu poznají“, odpovídá: „přál bych si, aby jich bylo hodně.“ Proklamovanou snahu o autentičnost prostředí oslabuje až v závěru rozho-

1 PROCHÁZKA, Jan: *Politika pro každého*, Praha 1968, s. 22.

2 PROCHÁZKA, Jan: *Přestrelka*, Praha 1964, 1. vydání (dále jen *Přestrelka I*), s. 477.

3 PROCHÁZKA, Jan: *Zelené obzory*, Praha 1960.

voru spisovatelsky upřímným tvrzením, že mu o prostředí ani tolik nešlo: „*zajímaly mě vztahy lidí mezi sebou a k věci, kterou dělají.*“⁴

Srovnání citovaných výroků by čtenáře mohlo vést k závěru, že se spisovatel za oněch pět let mezi napsáním *Zelených obzorů* a *Přestřelky* „naučil“ psát s větší licencí. Pomiňme však, že se autor do určité pozice stylizuje, důležitým podnětem, proč zkoumat román *Přestřelka* z pohledu jeho „kulis“, je zjištění, že Jan Procházka skutečně sloužil u Pohraniční stráže,⁵ konkrétně u PS-útvaru 5688 Znojmo, což byla 4. znojemská pohraniční brigáda Ministerstva národní bezpečnosti (Ministerstva vnitra).

Zájem čtenáře po „verifikaci“ reálií uváděných v *Přestřelce* motivovaný dosud nejasným tušením, že podíl zážitků autora bude v *Přestřelce* větší, než autor v *Mladé frontě* roku 1965 tvrdil, pak zesílí, když najdeme prakticky stejnou pasáž v *Přestřelce* a v *Politice pro každého* týkající se zacementování dlaždice na balkóně.

„Na jmenovaném balkóně se asi dvě stě let viklala jedna dlaždice. Zaorálek se o ní jednou Vojtěchovi zmínil, řekl [Vojtěch] Šimpachovi, aby ji zacementoval, nebyl cement, měl přijít až kolem prvního, podle objednávky z brigádního skladu. [Nadřízený to považuje za nesplnění rozkazu a trvá na tom, aby dlaždice byla zacementována ihned a aby to provedl Vojtěch sám. Shánějí pak u civilních institucí trochu cementu.] Vojtěch pak zamazával dlaždici, hořel studem, nikoliv kvůli malichernosti, kterou vykonával, ale styděl se, že může V TÉTO DOBĚ EXISTOVAT ZVŮLE.“⁶

V druhém případě, jak vysvítá z Procházkovy vzpomínky, mu to nařídil náčelník štábů praporu pod vlivem alkoholu zrána 1. ledna. „*Útvar byl ve starém feudálním zámečku, na balkóně se snad dvě století viklala jedna dlaždice. Na Nový rok ráno mu začala vadit. Nechal mě vzbudit. Měl jsem jako aspirant na starost správu budov...*“⁷

2. Literární dílo v kontextu doby

Pro zkoumání přítomnosti reality v tomto díle nelze pomínit literární kontext doby vzniku díla. V čase vydání *Přestřelky*, v roce 1964, měl již za sebou Jan Procházka (nar. 4. 2. 1929 v Ivančicích)⁸ několik literárních děl [prvotinu *Rok života* (1956), *Zelené obzory* (1960), novelu *Závěj*, povídku *Lítost* a také scénáře k filmům *Pouta*, *Trápení* (1961), *Závrať* (1962), *Naděje* (1963), *Vysoká zed'* (1964), chystal

4 Tamtéž, s. 4 (nestránkováno).

5 V předmluvě toto Lenka Procházková uvádí jen v náznaku, neboť čteme o reminiscencích „*vojenské služby v nedaleké Pálavě*“. Viz PROCHÁZKA, Jan: *Přestřelka*, Praha 2002, 2. vydání (dále jen *Přestřelka 2*), s. 6. Poté to potvrdí i archivní prameny.

6 *Přestřelka 1*, s. 247.

7 Aktérem je náčelník štábů praporu, nadporučík, pojmenovaný Morava. PROCHÁZKA, Jan: *Politika pro každého*, Praha 1968, s. 13–15.

8 Pouze v 1. vydání *Přestřelky* uvedeno 6. 2. 1929 (PROCHÁZKA, Jan: *Přestřelka 1*, s. 480 – medailonek autora) a bohužel také v: ŠTVRTŇOVÁ, Helena: *Předčasná úmrť 2, Ota Pavel, Jan Procházka, Jaroslav Dietl*, Praha 2001.

scénář k filmu *Ať žije republika* (1965)], z nichž literárně nejvíce byly ceněny právě *Zelené obzory*.⁹

Paralelně s jeho počiny začínají vycházet i díla spisovatelůmu mu generačně blízkým. Převážná většina z nich prošla druhou světovou válkou ještě v dětském a mladistvém věku a jakožto „mladé dospělé“ je formovaly události následujících let [Luděk Šnepf (1922), Jiří Fried (1923), Jan Trefulka (1929), Alexandr Kliment (1929), Ivan Klíma (1931), Vladimír Přibský (1932), Vladimír Klevis (1933)].¹⁰ Je to doba, v níž, řečeno slovy Milana Suchomela, literatuře pozvolna ubývalo hrdinů a vítězů. „*Ustupovali zbabělcům, outsiderům, těm, kteří prohrávají.*“¹¹

Ona proměna literatury byla dána i změnou ve společenských poměrech. To si uvědomoval i J. P., když ve své knize *Politika pro každého* hovořil o přítomnosti (tj. o roku 1968) jako o třetím tání, přičemž za druhé pokládal rok 1963, tedy rok bezprostředně předcházející vydání *Přestřelky*. O významu roku 1963 hovořila i soudobá literární kritika.¹² Není to ještě obecná revize dosavadního vývoje, k níž dochází v některých literárních dílech až ve „třetím“ tání.

Jestliže „první“ tání v literatuře se omezilo na období kolem II. sjezdu československých spisovatelů (konal se v dubnu 1956) a tím, že vedení KSČ odrazilo pokus o svolání mimořádného sjezdu KSČ, postupně skončilo, v roce 1963 šlo o změny dalekosáhlejší. Nešlo jen o uvolnění limitů v kulturní oblasti. Byla ustavena komise v čele s Otou Šikem, která měla připravit reformu národního hospodářství. V politické oblasti se zmírnění poměrů projevilo odstraněním Stalinova pomníku na podzim 1962, následně byly odstraněny Gottwaldovy ostatky z mauzolea a zpopelněny. Došlo k výrazným změnám na nejvyšších místech. Z vedení byli odvoláni dlouholetí funkcionáři jako V. Široký, K. Bacílek, J. Ďuriš, B. Köhler. Předsedou vlády se stal Jozef Lenárt, „mladý“ slovenský funkcionář, v čele KSS stanul po K. Bacílkovi Alexander Dubček. V dubnu 1963 byl do strany přijat Gustáv Husák.

Počátkem roku 1963 byla výrazně zmírněna cenzura, o což se zasadil tehdejší tajemník ÚV KSČ Jiří Hendrych. V oblasti kultury se k témtu událostem přidala liblická konference věnovaná dílu Franze Kafky, jejímž hlavním „hybatelem“ byl profesor Eduard Goldstücker – další z perzekuovaných počátkem 50. let. Objevila se nová divadla, překlady západních autorů, Solženycyna, pojmem je filmová vlna 60. let.¹³

9 (fr) [= František Ryčl] in: DOKOUPIL, Blahoslav – ZELINSKÝ, Miroslav (eds.): *Slovník českého románu 1945–1991*, Ostrava 1992, s. 194.

10 Tamtéž, s. 94.

11 SUCHOMEL, Milan: *Literatura z času krize*, Brno 1992, s. 19.

12 PROCHÁZKA, Jan: *Politika pro každého*, Praha 1968, s. 15. „V roce 1963 vyšly tři románové pokusy, které se chopily příležitosti vyslovit, co ještě před rokem (!) bylo nevyslovitelné, protože se to dotýkalo čerstvé (!) historie...“ SUCHOMEL, Milan: *Literatura z času krize*, Brno 1992, s. 46.

13 Viz PERNES, Jiří: *Takoví nám vládli. Komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili*, Praha 2003, s. 254–259; RAK, Jiří: *Film v proměnách moderního českého historismu*. In: KOPAL, Petr (ed.): *Film a dějiny*, Praha 2005, s. 28 a 29.

Důležité však bylo (především), že se veřejnost v srpnu 1963, byť v omezené míře, mohla seznámit s výsledky Kolderovy komise. Ačkoli se tomu tak stalo se zpožděním (ÚV KSČ její zprávu projednával již v dubnu 1963), „*i v mnohem neúplná zpráva vyvolala mezi komunisty silný politický otřes, možno říci vnitrostranickou krizi.*“¹⁴ Zproštěni obžaloby byli Slánský a spol., na svobodu se dostali i biskupové, na něž se nevztahovala prezidentská amnestie roku 1960.

Všechny tyto věci dovršují poznání veřejnosti, že prvotní „čistý pramen“ idejí socialismu byl „zkalen“, minulost je zproblematizována, a tím je zasažena budoucnost. V pokusech o osvětlení minulosti roste význam publicistiky, která zprostředkovává osudy jedinců bez dříve obvyklé schematičnosti.

Ze stejného zdroje – osobní zážitek jedince – vychází podobně jako publicistika, ale s výsledkem samozřejmě jiným, krásná literatura. Objevují se nové pohledy na válku (A. Lustig, J. Škvorecký) a na dobu deset až patnáct let vzdálenou.¹⁵ Narušují se tím i žánrová schémata, jakým byl v 50. letech budovatelský román a jeho „klony“. Vzpomeňme např. díla A. Bernáškové (*Cesta otevřená*, 1950), Václava Řezáče (*Nástup*, 1951; *Bitva*, 1954), K. F. Sedláčka (*Luisiana se probouzí*, 1952), T. Svatopluka (*Bez šéfa*, 1953), Jana Otčenáška (*Plným krokem*, 1952), J. S. Kupky (*Rušné dny*, 1955) aj.

Je třeba si uvědomit, že „problematizování“ dosavadních literárních postupů nebylo jednoduché, neboť díla, která měla reprezentovat prózu socialistického realismu, chápala současnost jako poslední slovo historie, jímž se začíná uskutečňovat dávný sen o spravedlivé společnosti. Jejich výchovná role či agitačnost, v níž docházelo idealizaci tzv. kladných sil dějin ke schematizaci konfliktů, ústila v tezi, že komunisté jsou předurčeni být vůdci a spasiteli lidu v boji proti nepřátelům.¹⁶

Vnášení nových tvůrčích postupů, jak jsme již podotkli výše, se mohlo dařit autorům za odpovídající opory. Tu získávali na základě fakticity, vlastní životní zkušenosti, znalosti prostředí určitého druhu, zpracování skutečného osudu jedince, třeba osudu vlastního.¹⁷ Toto jim umožňovalo odpoutat se od stávajících šablon jiným příběhem a (nebo) jiným typem hrdiny. Neplatí to jen pro zmiňované Lustiga a Škvoreckého či Mňačkovy *Opožděné reportáže* (1963). Příkladem nového zachycení problematiky velkých staveb je třeba Bublíkova *Páter* (1963), jejíž hrdina přichází na stavbu v Kunčicích za trest, nebo kniha povídek Ivana Klímy *Bezvadný den* (1960), nazvaná podle

14 KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 381. Autor uvádí mezi důvody, proč se tato vlna revize stala „věcí veřejnou“ jednak vnitřní tlak ve vedení, nespokojenosť a aktivitu propuštěných obětí, novou sovětskou vlnu odhalování Stalinových zločinů a také to, že komunistické vedení již mělo vlník předešlých revizí, s nimiž se vyjadřovala nespokojenosť: Rudolfa Baráka. Mohlo tudíž revidovat, anž by ohrozovalo vlastní pozice. (Tamtéž, s. 379.)

15 SUCHOMEL, Milan: Literatura z času krize, Brno 1992, s. 13–14, 27–36, 46.

16 HODROVÁ, Daniela: Václav Řezáč – Nástup. In: Česká literatura 1945–1970. Interpretace vybraných děl, s. 70n. Srov. též *Slovník české prózy*, Praha 1994, s. 337 (František Ryčl).

17 SUCHOMEL, Milan: Literatura z času krize, Brno 1992, např. s. 48 a 51.

nejrozsáhlejší povídky, jejíž hrdinové, vysokoškolští pracovníci, absolvují několikatýdenní brigádu na stavbě v severních Čechách.

Současně s objevením se těchto děl příše Jan Procházka svůj „malý román z velké doby“. Odstup spisovatelovy přítomnosti od času hlavní linie příběhu vede k názoru, že se z hlediska žánrové formy nejedná o román ze současnosti, ale o retrospektivní. Je tomu tak proto, že děj je umístěn oproti době sepsání svou základní časovou rovinou 12 let do minulosti, ale také proto, že historické kulisy, v nichž je dílo podáváno, jsou časově velmi konkrétní a v žádném případě neodpovídají době, v níž autor své dílo psal.¹⁸ Jeho dějovou kostru tvoří vypravěčsky podmanivý příběh krize milostného vztahu pohraničníka, staršiny aspiranta, Vojtěcha Zavřela a absolventky učitelského ústavu, t. č. knihovnice Arnošty Teršové. Problémy jejich vztahu se rozuzlují o víkendu.¹⁹ Jejich osobní sféra se „řeší“ na pozadí zásahu (či je upozadována zásahem) pohraničníků a jednotek armády proti ozbrojené šestici lidí, která chtěla nelegálně přejít státní hranici.

Východisko základní linie příběhu oněch dvou dní zní takto: Vojtěch se vrací v pátek pozdě večer z vycházky, z vycházky poměrně sporné, neboť kolega, který se za něj nabídl převzít službu, vyrazil za milostným dobrodružstvím. Vojtěch usíná s vyhlídkou na pondělní potrestání, neboť to, že jednotce nikdo nevelel, zjistil náčelník štábu praporu. Vzápětí je vyhlášen u jejich útvaru poplach a oni vyjíždějí do lužních lesů k řece Dyji na akci, o níž zpočátku nic nevědí. Informace čtenáři zprostředkovává „vševedoucí“ vypravěč, který jednak podává děj prostřednictvím Vojtěchovy perspektivy, jednak perspektivou velitelů, kteří jsou více informováni. Tak se čtenář dozví, že důvodem přechodu mělo být zastřelení funkcionáře národního výboru někde ve vnitrozemí.

Vypjaté situace autor využívá jak k vykreslení vztahů mezi pohraničníky – vojáky základní služby, zvláštní „podmnožinou“ jsou vztahy k nadřízeným (vztah „základáka“ a vojáka z povolání), tak k bilancování života obou hlavních hrdinů. Toto má podobu vedlejších časových rovin, retrospektiv z času dětství v první republice, války, poválečného „zlatokopeckého“ v pohraničí (Vojtěch), dětství na různých školách na severu Moravy, vzpomínky na rodiče, ztrátu otce za války (Arnoštka). Vedle hlubších retrospektiv jsou k času „přestřelky“ ukotvovány epizody časově bližší: epi-zody z předchozího průběhu vojenské základní služby (Vojtěch), příhody ze školy, vztahy v učitelsko-knihovnickém světě příhraničního okresního města (Arnoštka).

Tyto „pohledy do minulosti“ jsou autorovi prostředkem k vylíčení myšlenkového světa mladých, nadšených z „velké doby“ počátku 50. let – jejich nadšený přístup

¹⁸ Blahoslav Dokoupil tak vymezuje určité přechodné stádium mezi románem ze současnosti a románem historickým. To že se nejedná o historický román, vystihuje charakteristika Josefa Hrabáka: „Historický román vzniká... tam, kde chybí přímá, osobní zkušenost autora.“ DOKOUPIL, Blahoslav: *Český historický román 1945–1965*, Praha 1987, s. 16–18.

¹⁹ Sobota a neděle, tehdejší sobota byla samozřejmě pracovní.

k budování nového „řádu“, ideály, na druhé straně kritičnost vůči proplouvání starých harcovníků různými situacemi, vůči případům kariérismu, závisti, sobectví a konformitě. Autor je na jejich straně, v řadě případů je (hlavně Vojtěcha) „zachraňuje“ před tragickým vyústěním (aby nebyl semlet pro své „průšvihy“ v soukolí režimu),²⁰ přitakává myšlence klást dobovým proklamacím otázky, poměřovat je skutky. Román je dobovou kritikou 50. let, zdůrazňováním práva člověka na zastávání vlastního názoru, aniž by mu hrozila perzekuce, se vřazuje do myšlenkového ovzduší před polovinou 60. let.²¹

Román *Přestřelka* byl ve své době velmi oblíben (viz předmluva Lenky Procházkové a doslov profesora Milana Machovce)²² a dobové kritiky oceňovaly jeho živost, spontánnost vypravování, i když na druhé straně vytýkaly problémy ve stavbě díla a důraz na epizody.²³ Úspěchu přispěl důraz na mládí, jeho citový život a spory se starší generací, která řadu věcí (obecně) vidí jinak. Svou roli sehrálo i umístění příběhu do kulis vojenského prostředí, když tehdy téměř všichni mladí muži putovali zpravidla na dva roky na „vojnu“ a své milé zanechávali ve svém „civilním“ působišti nebo je naopak v zázemí svého dočasného vojenského „domova“ nacházeli. Úspěšnost románu tedy vyplývala také z volby hrdinů jako typů a z volby prostředí.

3. Dílo jako historický pramen

Jak jsme již uvedli, věrohodnosti mohlo napomoci to, že Jan Procházka vskutku strávil svou vojenskou základní službu u Pohraniční stráže. Ačkoli se dobové a politickoprávní reakce na román vymezují především vůči rovině děje a jeho zpracování (volba uměleckých prostředků),²⁴ podle našeho názoru stojí za to zabývat se též „pohraničnickým“ prostředím, v němž je děj umístěn. Abychom rozlišili nemožné od možného či jistého, můžeme se pokusit o analýzu, jak se toto prostředí v románu zrcadlí, do jaké míry do textu autor umístil své znalosti o tomto prostředí, které si mohl v té době ještě vybavit. V leccems pomůže i prosté srovnání autorovy „Pálavy“ s mapou.²⁵

Čas příběhu

Chceme-li o dílu uvažovat jako o historickém pramenu k Pohraniční stráži, je třeba

20 Slovo „zachraňuje“ je plně na místě, neboť nadporučík Zaorálek, který chce po akci s Vojtěchem jeho chování probrat (a vyvodit z něj kázeňské důsledky) si poté, co je během akce vyličen (karikován) jako neschopný velitel, při ukončení akce svou nezajistěnou pistoli prostřelí nohu a je odvážen k ošetření. (*Přestřelka I, Epilog*)

21 Vedle dobového literárněhistorického kontextu by bylo možné uvažovat i kontext tematický, tj. menší a žánrově rozdílný kontext děl s „pohraničnickou“ tematikou. Přehledově o nich Jiří STANĚK, in: JÍLEK, Tomáš a kol.: *Železná opora. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948–1989*, Praha 2006, s. 133–140.

22 *Přestřelka* 2, s. 5 a 565.

23 JELÍNEK, Antonín: *Román – čtení*, Literární noviny 1965, č. 15, s. 5; POHORSKÝ, Miloš: *Procházkův první román, Rudé právo* 23. 6. 1965, s. 2.

24 Vedle výše zmíněných ohlasů též PETŘÍČEK, Miroslav: *Román doby???, Host do domu* 1965, č. 4, s. 58n; PECHÁČEK, Jaroslav: *Prozaik Jan Procházka, Plamen* 1966, č. 11, s. 148–152.

25 Inspirací může být ČERNÝ, Václav: *Knížka o Babičce*, Praha 1963.

nejprve zjistit, do které doby se hlásí. Románem samotným prostupuje několik časových pásem, zpravidla situovaných jednak do formy vzpomínek, které hlavním hrdinům, Vojtěchovi a Arnoštce, vyvstávají, jednak do formy snu. Vedle toho jsme na několika místech letmo zasvěcování do osudů postav „po přestřelce“.

„Současnost“ románového příběhu je pochopitelně dána akcí na státní hranici. Tato časová rovina začíná v noci z pátku na sobotu či v sobotu nad ránem a končí v noci z neděle na pondělí či za pondělního úsvitu. Autor nás však nenechal domýšlet časové ukotvení a na několika místech toto upřesňuje. Nejdůležitější jsou dvě věty. V první, vztahující se k pátku, nazní: „*Včera bylo Vojtěchovi dvaadvacet, století mělo přesně o třicet let víc.*“²⁶ V druhé Arnoštka vracející se k nedělnímu obědu nechápe oslavné křepčení, neboť „*bylo sedmnáctého – Adolfa.*“²⁷ Takže spisovatel umístil jádro příběhu, a tím i čtenáři nejbližší časovou rovinu románu, do dvou dnů 16. (podle autora sobota) a 17. června (podle autora neděle) 1952 s možnými hodinovými přesahy do pondělka, resp. do pátku.

Z hlediska díla jako historického pramene však není důležitá jen hlavní časová linie, čas vlastní pohraniční akce, „přestřelky“, ale také čas epizod z minulých časových rovin. Tyto epizody sice vyvolávaly výhrady literárních kritiků,²⁸ kteří mluvili o problémech výstavby díla, avšak pro nás jsou cenné, neboť podávají leccos o životě u Pohraniční stráže v míře hutnější než hlavní příběh.

Lokalizace příběhu

Čtenář z příběhu vytuší, že děj se odehrává na jižní Moravě. Autor jednak prostřednictvím vypravěče nazírajícím děj z perspektivy Vojtěcha (Arnoštky), jednak prostřednictvím vševedoucího vypravěče přivádí čtenáře do světa, který neodpovídá lokalitám, jak je známe z mapy. Tak především Vojtěch slouží v městě Pálavě, poblíž které jsou roty Lány, Kinclovka a Boží dvůr. Psovodi přijíždějí k přestřelce ze Sedlce. Výcvikové středisko je v J. Jan Procházka uvádí i jiná jména lokalit. Když se vrací Vojtěch ze školy pro důstojníky v záloze železnicí, naskakují místa jako Vrahovice,... „*i další osady v tomto kraji měly povzbudivá jména: Kudlov, Pohřebice, Staré Hroby, Jedovany...*“, „*....u Hrušan byla Popudlivá Močidla*“.²⁹ Dále je řec o Poštovně,³⁰ doplnit by bylo možné ještě další jména sídel, a o Soutoku, kde jednou z řek je Dyje, druhou Morava, o mokřadech a lese, v němž je plno zvěře, hlavně divočáků.

„Dosaďme-li“ tyto orientační body do pramenů, lze říci: děj románu se odehrává na jižní Moravě v úseku 4. znojemské pohraniční brigády Ministerstva národní bezpečnosti, resp. od září 1953 Ministerstva vnitra. Tato brigáda Pohraniční stráže měla,

²⁶ Přestřelka 1, s. 13.

²⁷ Přestřelka 1, s. 345.

²⁸ Již zmiňovaný Jelínek, Petříček a Pohorský.

²⁹ Přestřelka 1, s. 17.

³⁰ Přestřelka 1, s. 44.

od svého konstituování na počátku roku 1951 (tehdy ještě jako 4. pohraniční oddíl), 4 pohraniční prapory, jejichž velitelství sídlila v Jemnici, Znojmě, Hrušovanech nad Jevišovkou a v Břeclavi. Vezmeme-li v úvahu příkladem vyjmenované místní poměry, pak místem sídla praporu je Břeclav, kterou tedy ztotožnujeme s Pálavou.³¹ Břeclavský prapor měl od počátku 5 pohraničních rot, stejně jako ostatní prapory. Sestava jeho rot začínala poblíže Mikulova Sedlcem, a Valticemi, pokračovala Bořím dvorem poblíž Poštorné a končila rotou Lány a rotou Ruské domy, která se nacházela nejbližše soutoku Dyje a Moravy.³² Do této sestavy přibyla během roku 1952 rota Poštorná,³³ mezi roty Boří dvůr a Lány. Mluví-li tedy autor o rotě „na Soutoku“, která se jmenovala v jeho podání Kinclovka, jinak MALÝ KOZY neboli Špilberk,³⁴ pak se jedná zeměpisně o rotu Ruské domy: poslední z rot břeclavského praporu. Za jejím úsekiem byla již řeka Morava a následovaly roty 11. bratislavské pohraniční brigády. V „otevřené řeči“ mluví o rotách Sedlec a hlavně Lány. Identifikovat „Boří dvůr“ je však snadné; konec konců nejeden písář na velitelství PS v Praze se takto upsal... Podobně „Poštornou“. (Viz přílohu č. 5.) Výcvikové středisko v J. bylo výcvikové středisko v Jaroslavicích, které bylo poprvé zřízeno v létě 1951 v souvislosti s nastupem prvních nováčků ke znojemskému útvaru.³⁵

S menší mírou pravděpodobnosti pak můžeme říci, že Procházka se nechával vést místními jmény, když konstruoval „svou“ jižní Moravu, přičemž odkazujeme na slova *Epilogu* zmíněná na úvodní straně tohoto článku: Vrahovice mohly být v reálu Vranovicemi (u Pohořelic), Pohřebice Pohořelicemi, Hrušany Hrušovany, Trhovice u Pálavy Krhovicemi u Znojma.

Kdo je Vojtěch?

Prostřednictvím hlavního hrdiny získává čtenář informace o pohraničním útvaru, lokalitě příběhu a způsobu výkonu služby. Z hlediska průběhu služby hlavního hrdiny se jedná o pohraničníka-vojáka základní služby, kterého po absolvování výcvikového střediska v J. vyslala pohraniční brigáda jako „příslib“ do Prahy, do školy pro důstojníky v záloze. Po několikaměsíčním pobytu (více než půlročním) se vrací ke stej-

31 Volba názvu Pálava pro místo velitelství praporu mohla souviset i s tím, že J. P. odsoužil závěr své vojenské základní služby v Mikulově, kde měl Pálavu (Pavlovské vrchy) na dosah. Viz níže.

32 Archiv Ministerstva vnitra (dále jen AMV) Brno-Kanice, fond (dále jen f.) 2341, karton (dále jen k.) 4, čj. PS-006/01-51 z 12. 1. 1951. Situace „soutoku“ je v románně poněkud zjednodušená. Procházka kupř. říká, že vojáci záložní roty chodili na výpomocné hlídky na soutok. Je to však daleko, spíše se domníváme, že chodili hlídkovat těsně pod Břeclav (soutok Dyje a Včelínsku), kde byla na dohled železniční trať na Mikulov. Další „soutok“, který v tomto prostoru dále je, je soutok Dyje s Kyjovkou. Zde však nesmíme být k autorovi nemilosrdní. V daném prostoru je i řada slepých ramen a o nich v románně řeč je.

33 Sestava měla zaujmout k 2. 7. 1952. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 20 čj. PS-0696/15-OS-1952 a f. A2/1, inv. j. 92, schůze kolegia ministra národní bezpečnosti (dále MNB) 3. 7. 1952, materiály k bodu: Návrh na změnu v organizaci 4. znojemské pohraniční brigády, důvodová zpráva, s. 2n. Podrobněji k organizačnímu vývoji 4. brigády PS Znojmo v: VANĚK, Pavel: *Přehled organizačního vývoje znojemské pohraniční brigády v letech 1951–1955*, Časopis Matice moravské 2004, č. 1, s. 111–142.

34 *Přestřelka* 1, s. 75.

35 Dne 23. 7. 1951. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 1, zvláštní rozkaz č. 8 a 9 z 19., resp. 20. 7. 1951.

němu útvaru, který jej vyslal, o štědrovečerní noci po svízelném pochodu, neboť vlak končil oproti jiným dnům ve stanici několik kilometrů před městem. Je desátníkem aspirantem a městem, kde slouží, je Pálava. Útvar se nachází v „Zámku“. Koncem dubna je povyšen na staršinu aspiranta a později, zároveň s pohraniční akcí, dochází oznámení o jeho povyšení na podporučíka.

Jeho funkci čtenář odvozuje z popisu jeho činnosti. „*Slouží za kdekoho, střídá na týden, čtrnáct dnů velitele útvarů, kteří marodí, mají dovolenou, jsou na nějakém školení. Přijíždí s posilami do akcí.*“³⁶ Lze dedukovat, že se po návratu z aspirantky, kde si měl osvojit velitelské vědomosti, učí dovednostem pohraničníků. „*Vojtěch se učí chodit tišeji než SLON nebo než KRÁVA...*“³⁷ „*Štětují, válcují lesní autostrádu, s desátníkem Ludvíkem Paprskem opravuje dieselový válec.*“³⁸ Chodí do hlídky, slouží hlídky na pozorovatelně, na zemi, provádí kontrolu orného pásu. „*I pak si obden dřel stehna v sedle. Kontrolní hlídka OBLBOVÁČKA se jezdila krokem od styku ke styku...*“³⁹

Na „Zámku“ tedy není umístěna pohraniční rota a z toho, že Vojtěch zaskakuje na rotách, vyplývá jeho příslušnost k záložní jednotce. Jedná se o velitelství praporu a jeho záložní jednotku. To konec konců potvrzuje i pasáž o tom, že nahánění divočáka pro majora, který přijel na inspekci praporu, zdecimovalo půl záložní roty.⁴⁰ Má velitelskou funkci, i z jeho role během „přestřelky“ vyplývá, že by měl být velitelem záložní (velitelské) roty. (Viz příloha č. 1 Organizace praporu znojemské brigády v roce 1952.)

„Přestřelka“ – pohraniční operace

Román vedle peripetií vojenské služby „základáka“ demonstруje čtenáři mechanismus, jakým reagovaly jednotky PS na pokus o přechod státní hranice. Dozvíme se, že na tento pokus byly upozorněny – kdosi dal zprávu pohraničníkům o výskytu osobního auta (v té době jistě neobvyklé) poblíž hraničního pásmu.⁴¹ Následně je u záložní jednotky praporu vyhlášen poplach, pohraničníci jsou dovezeni na místo, kde již operují všichni příslušníci rot, v jejichž prostoru akce probíhá a kteří nejsou na hlídácích nebo se na tuto službu nepřipravují. Začínají propátrávat terén (louky a lužní les), po chvíli přijíždějí ještě další posily složené ze záloh jiného (sousedního) praporu též brigády. S ohledem na místo akce (soutok Dyje s Moravou) má zesílené střežení druhého břehu Moravy „v popisu“ práce 11. bratislavská pohraniční brigáda.

36 *Přestřelka 1*, s. 99.

37 *Přestřelka 1*, s. 99.

38 *Přestřelka 1*, s. 100.

39 *Přestřelka 1*, s. 121.

40 *Přestřelka 1*, s. 265n.

41 *Přestřelka 1*, s. 25. Hraniční a zakázané pásmo, dvě zóny s omezením vstupu, které existovaly při státní hranici s Rakouskem od roku 1951. Blíže VANĚK, Pavel: *Konstituování pohraničního území v letech 1948–1951 jako prvku ochrany státní hranice*, *Západočeský historický sborník* 7, 2001, s. 331–339.

Vedle příjezdu postradatelných záloh PS jsou dováženy ještě jednotky čs. armády, které vytvářejí řetěz a vymezují oblast. (Procházka poznamenává, že u PS to byl vždy řetěz, zatímco u armády rojnice.)⁴² Krom toho autor zmiňuje i střežení v dalším sledu ve vnitrozemí – Lidové milice a VB (clony).

Předestírá čtenáři „běžný“ postup, jak reagovala 4. znojemská brigáda v případě, že zjistila, že se v hraničním nebo zakázaném pásmu pohybuje osoba podezřelá z pokusu o přechod státní hranice. Potvrzujícím příkladem „ze života“ může být akce k zadření dvou polských občanů 6. 7. 1955 poblíž úseku, kde se román odehrává. Akce se v prostoru roty Boří Dvůr se zúčastnilo 304 pohraničníků, 81 příslušníků Vnitřní stráže, 85 příslušníků čs. armády, 18 služebních psů a příslušníci okresního oddělení Ministerstva vnitra Břeclav (VB, resp. StB).⁴³ Také nasazení jednotek armády v „Přestřelce“ odpovídá skutečnosti, byť střelba v podaném rozsahu patří do sféry autorovy fabulace. Pohraniční stráž měla totiž s útvary armády dohodu o pomoci. V případě znojemské brigády to byla 6. pěší divize s velitelstvím v Kroměříži.⁴⁴

Případ, který Procházka ve své knize „stvořil“, však není typický svými aktéry. Situaci se skupinou 6 osob ozbrojených pistolemi a starými německými granáty, která je zadřena pohraničníky po akci podobné „přestřelce“, bychom v pramenech 4. brigády PS těžko nalezli (vlastně nenalezli). Nalezneme doklady vícečlenných skupin – např. skupina s převaděčem Boryskem⁴⁵ a další, vždy se však jedná o skupiny, kde je ozbrojena třeba jen jedna osoba, pokud vůbec.⁴⁶ Pokud bychom se zabývali skupinami, kde byly všechny osoby ozbrojeny, pak bychom se museli zmiňovat jen o dvojicích, i zde to však byly jen pistole. Pistole, ojediněle samopaly a granáty pak mívaly osoby, které přecházely v úseku brigády z Rakouska. „Doklady“ o této jejich výzbroji pocházejí ze střetu s hlídkou: mohly přenášet i vysílačku.⁴⁷ Jinak však líčení pohra-

42 *Přestřelka 1*, s. 112.

43 AMV Brno-Kanice, f. 2357, balík A11, resp. f. 2357, karton č. 74. Jiným příkladem spolupráce je případ z 13. 5. 1953, kdy za pomoci Lidových milicí a zaměstnanců ČSD zadřeli pohraničníci (jmenován staršina Procházka) polského občana u železničního viaduktu přes Kyjovku. (AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 49, Výkaz činnosti a výkonu služby k ochraně státních hranic za měsíc květen 1953 – 4. brigáda.) O zapojení jednotek čs. armády do pohraniční operace hovoří prameny v případě zadření F. G. a jeho dvou synů v úseku 2. roty Písečné počátkem května 1953. (Tamtéž a AMV Brno-Kanice, f. 2357, balík A4.)

44 Srov. ŠTAIGL, Jan: *Ochrana štátnej hranice Slovenska v rokoch 1950–1966*. In: *Vojenská história 4*, 2000, č. 3–4, s. 57. Autor cituje Vojenský historický archiv Praha, f. MNO-GŠ/OMS 1951, kr. 227, sig. 64/3-13.

45 Borysek převáděl skupinu 9 osob. 15. 6. 1952 u obcí Slup a Strachotice (styk 10. roty Ječmeniště a 11. roty Jaroslavice) narazili na hlídku PS, pak na druhou, byli obklíčeni, akci řídil náčelník štábu brigády; bylo použito psa. Brigáda uváděla, že při této akci bylo použito z její strany 16 nábojů z pušky, 152 nábojů ze samopalu a 6 ručních granátů. Převaděč byl při akci těžce raněn. AMV Brno-Kanice, f. 2357, balík A2; tamtéž, k. 26. čj. PS-001266/11-OS-1952 z 3. 7. 1952.

46 26. 7. 1952 se pokusil převést J. Š. manželku a tři děti do Rakouska v úseku 8. roty u obce Havraníky na Znojemsku. Vrátil se pro ně z Rakouska. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, balík A2; tamtéž, k. 26. čj. PS-001488/11-OS-1952 ze 4. 8. 1952.

47 29. 11. 1952 se pokusily dvě osoby přejít z Rakouska. Při stříhání drátěného zátarasu však byly zraněny výbuchem miny a musely se stáhnout. V zátarasu nechaly pistole, ruční granáty a vysílačku. V Rakousku však musely vyhledat ošetření, byly zatčeny rakouskou policií a vydány do ČSR. AMV Brno-Kanice, f. 2357, balík A2. Incident s obdobně vybavenou dvojicí osob z 12. 6. 1953 u 14. roty vyústil v přestřelku, při níž byla zabita jedna z nich, J. R. Tamtéž, balík A4.

niční akce „sedí“: vždy se jednalo o to, aby pohraničníci propátrali terén a hledaných osob se zmocnili nebo hledané osoby samy narazily na clonu hlídek.

Procházka svými díly rozhodně nepodpíral zavedená schémata. Stejně je to i v případě tzv. narušitelů. Osoby, které jsou objektem akce – je naznačeno, že zastřelily nějakého funkcionáře národního výboru – nejsou totiž v knize jedinými reprezentanty tzv. narušitelů. Tok hlavního vyprávění je narušován Vojtěchovými reminiscencemi, kdy uvádí jiné případy – mladé lidi s touhou po dobrodružství, neozbrojeného Poláka, snad kněze.⁴⁸ Vedle toho též uvádí pokus osob prostřílet se, při němž byl zabit pohraničník.⁴⁹ K zabitému pohraničníku v důsledku pokusu o přechod státní hranice z ČSR do Rakouska sice u znojemské brigády nedošlo,⁵⁰ avšak reálný podklad mohl být vzat třeba z případu u sousední, 15. českobudějovické pohraniční brigády MNB.⁵¹ Autor uvádí tedy škálu narušitelů, nikoli jednostrannou; problematika souboru osob, které se v té době pokoušely o přechod státní hranice a byly PS zadrženy, by si zasloužila samostatnou studii.

Jestliže Procházka konstruuje netypickou skupinu pokoušející se o násilný přechod státní hranice v „přestřelce“, naopak věrně líší na případu jednoho z tzv. narušitelů (agentů, kurýrů) z Rakouska osud osoby, která byla vyslána na čs. území, a byla usmrcona dráty zátarasu o vysokém napětí. „*Před pěti dny našli jednoho v drátech. Měl vercalk i žihadla, která s sebou nosili všichni, co přicházeli... Agent nemá jméno, nemá hrob, je NEZNÁMÝ.*“⁵² O této praxi svědčí mj. rozkaz ministra národní bezpečnosti Karla Bacílka, podle něhož se měl „*pohřeb agentů a teroristů usmrčených v boji s bezpečnostními orgány*“ dít za těchto opatření: doba pohřbu měla být utajena před příbuznými i veřejností, umístění hrobu na hřbitově (zpravidla poblíž místa incidentu) mělo být neznatelné a až za 7 dní měla být tato skutečnost sdělena pozůstalým s tím, že místo pohřbení nemůže být ze závažných důvodů sděleno.⁵³

4. Míra fakticity

Předešlá zmínka o drátěném zátarasu s vodiči vysokého napětí není ovšem jediná. Rovněž v závěru pohraniční akce zmiňuje autor drátěný zátaras s elektrickým proudem o vysokém napětí, když je stěna vyřazena: „*Předtím vzal kus mokré větve, hodil ji na elektrické dráty, nezajiskřily, proud byl přerušen. Transformátor napájející bariéru, byl nad místem detonace, poblíž útvaru LÁNY. Celý úsek KINCLOVKY byl odkrytý.*“⁵⁴ Tato ukázka je ovšem zároveň ukázkou nesouladu. Jedná se o nesoulad

⁴⁸ *Přestřelka 1*, s. 95.

⁴⁹ *Přestřelka 1*, s. 119n.

⁵⁰ Brali jsme v úvahu období od počátku existence znojemské pohraniční brigády (oddílu), tj. od počátku roku 1951 do roku 1955.

⁵¹ Střetnutí dvoučlenné hlídky roty Krabonoš 30. 9. 1951.

⁵² *Přestřelka 1*, s. 120.

⁵³ AMV Praha, tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 164 z 18. 11. 1952.

⁵⁴ *Přestřelka 1*, s. 464.

v čase, neboť k datu literárního příběhu nelze u 4. znojemské pohraniční brigády užití elektrického proudu v drátěném zátarasu v celém úseku zaznamenat.

Pokud využijeme archivních materiálů, lze v případě drátěných zátarasů zjistit, že první zmínka o jejich elektrifikaci je až z března 1953 a to u jedné jediné roty – Jaroslavice.⁵⁵ V případě rot břeclavského praporu pak lze hovořit o zapojení natažené osnovy vodičů drátěného zátarasu i přes riziko povodní „až“ v prosinci 1953⁵⁶ (viz též přílohu č. 4), tedy o zhruba rok a půl velké diferenci mezi skutečností a časem příběhu. V červnu 1952 bylo u brigády asi 130 km kontrolního orného pásu a jen 27 km třístěnného drátěného zátarasu, přičemž nejblíže Břeclavi je zátaras uváděn u Mikulova, jinak u některých rot 1.–3. praporu.⁵⁷ Pro vysvětlení tohoto nesouladu bylo prospěšné zjistit některé body v průběhu služby Jana Procházky u Pohraniční stráže.

Pohraničník Procházka

Jan Procházka nastoupil k Pohraniční stráži v létě 1951 (23. 7.), a to k PS-útvaru 5388 Znojmo, což bylo krycí označení v té době pro 4. znojemský pohraniční oddíl MNB.⁵⁸ Po svém nástupu absolvoval výcvikové středisko v Jaroslavicích,⁵⁹ umístěné v tamním zámečku (známému dnešnímu čtenáři natáčením seriálu *Černí baroni*, 2004). Po jeho ukončení byl povolán s 23 příslušníky výcvikového střediska tohoto útvaru do právě zřízené Školy pro důstojníky v záloze v kasárnách Jana Roháče z Dubé v Praze-Vršovicích.⁶⁰ Škola byla zřízena dnem 22. 10. 1951 u PS-útvaru 9200 Praha, tedy u cvičného pluku Vojenského učiliště PS Praha. O průběhu jeho zařazení v této škole není zpráv. Mateřský útvar (od ledna 1952 4. znojemská pohraniční brigáda) jej vedl jako kmenově zařazeného u 2. roty Písečné.⁶¹

Absolutorium školy bylo úspěšné, neboť se Jan Procházka po 8 měsících hlásil jako staršina absolvent u velitelství brigády a byl zařazen ve velitelské četě 4. praporu Břeclav jako velitel družstva.⁶² Následně (od 1. 9. 1952) je ustanoven do funkce velitele pěší čety u tohoto praporu.⁶³ Jeho zařazení končí v lednu 1953, kdy v souvislosti se zřízením kurzů pro výcvik obsluh pancéřovek je ustanoven do funkce zástupce velitele kurzu. V téže funkci ještě ve stejném působišti se objevil v kurzu pro velitele

55 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 49, Vyhodnocení výkonu služby za březen 1953 – 4. brigáda.

56 Tamtéž, k. 22, Protokoly o předání a převzetí EZOH [elektrické zařízení ochrany hranice]; AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 17, Plán ženějeneckého zajištění, 11. 10. 1953.

57 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 25, např. čj. PS-00716/11-OS-52 ze 4. 4. 1952 a Vyhodnocení výkonu služby za březen 1952 – 4. brigáda; tamtéž, k. 26, Vyhodnocení výkonu služby za červenec 1952 – 4. brigáda.

58 VANĚK, Pavel: *Přehled organizačního vývoje znojemské pohraniční brigády v letech 1951–1955*. In: *Časopis Matice moravské* 2004, č. 1, s. 114.

59 Rozkazy č. 47 a 49 z 13. 7. 1951, resp. z 20. 7. 1951, velitele 4. znojemského pohraničního oddílu přemisťují do výcvikového střediska velitelé družstev, příslušníci pro týlové zabezpečení atd. AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 1.

60 Rozkaz velitele 4. oddílu č. 74 z 16. 10. 1951 cituje dálnopisný rozkaz velitele PS č. 1425-1433 z 15. 10. 1951. AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 1, rozkazy 1951.

61 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 1, rozkazy 1951, Rozkaz velitele 4. oddílu č. 97 z 19. 12. 1951.

62 Tamtéž, rozkazy 1952, Rozkaz velitele 4. brigády č. 67 z 15. 8. 1952.

63 Tamtéž, Rozkaz velitele 4. brigády č. 85 ze 7. 10. 1952.

družstev, který proběhl u roty Devět Mlýnů vzápětí.⁶⁴ Toto jeho pověření trvá až do sklonku února, kdy je ustanoven do funkce písáre oddělení I/3 (oddělení bojové přípravy štábů brigády, dříve školní).⁶⁵ Je pravděpodobné, že toto bylo jen na přechodnou dobu, neboť dnem 31. 3. 1953 byla zrušena všechna přechodná přidělení vojáků základní služby u velitelství brigády.⁶⁶ Jan Procházka se po stažení od velitelství brigády vrací ke 4. praporu. Zde je dnem 15. 4. 1953 ustanoven velitelem velitelské roty 4. praporu.⁶⁷ Poté je ustanoven zástupcem velitele 15. pohraniční roty Mikulov⁶⁸ za současného zproštění funkce velitele velitelské roty 4. praporu.⁶⁹ Počátkem května 1953 přebírá brigáda k pohraničním rotám koně. Celkem jich v této fázi převzala 121, především od útvarů čs. armády ze Slovenska.⁷⁰ S ohledem na potřebu sena pro tyto koně je pro letní měsíce ustavena 15členná pracovní skupina s Janem Procházkou v čele. Skupina působí v prostoru 24. a 25. roty, přičemž její činnost končí na sklonku srpna.⁷¹ V závěru vojenské základní služby je povyšen do hodnosti podporučíka základní služby.⁷² Janu Procházkovi byla stejně jako ostatním příslušníků jeho nástupního ročníku prodloužena vojenská základní služba výjimečným cvičením „*podle par. 39/8 branného zákona*“ do 31. 1. 1954.⁷³ Svoji vojenskou základní službu končí jako příslušník 19. roty.⁷⁴

Z nastíněného průběhu vojenské základní služby vidíme, že budoucí spisovatel měl možnost poznat, na poměry vojáka základní služby v míře maximální, organizační strukturu brigády v řadě jejích pater. Působil ve výcvikovém středisku, u velitelské roty břeclavského praporu, více než měsíc na velitelství pohraniční brigády, dělal vedoucího funkcionáře v několika kurzech, působil jako zástupce velitele na pohraniční rotě a v prostoru pozdější „přestřelky“ působil jako vedoucí skupiny zajišťující sklizeň sena. Nikde není zmínky o prohřešku, který by musel být zveřejněn v rozkaze velitele brigády. Měl tedy předpoklady (i vlivem absolutoria školy pro důstojníky

64 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 2, rozkazy 1953, Rozkaz velitele 4. brigády č. 11 z 12. 1. 1953 a č. 18 z 20. 1. 1953.

65 Ustanoven 25. 2. 1952. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 2, rozkazy 1953, Rozkaz velitele 4. brigády č. 60 z 26. 2. 1953.

66 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 2, rozkazy 1953, Rozkaz velitele 4. brigády č. 94 z 27. 3. 1953.

67 AMV Brno-Kanice, f. Kádrové rozkazy, kádrový rozkaz velitele Pohraniční a Vnitřní stráže č. 038/1953; ustanoven dnem 15. 4. 1953.

68 Od 1. 9. 1953 uváděna jako 19. rota PS. Rozkaz velitele Pohraniční a Vnitřní stráže č. 00145 z 29. 8. 1953 nařízoval ke dni 1. 9. 1953 provést přečíslování pohraničních rot v důsledku organizačních a dislokačních změn, které v roce 1952 a 1953 proběhly. Do té doby dostávaly nové pohraniční roty vždy pořadová čísla z konce číselné řady pohraničních rot, bez ohledu na jejich zeměpisnou polohu. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 103.

69 AMV Brno-Kanice, f. Kádrové rozkazy, kádrový rozkaz velitele Pohraniční a Vnitřní stráže č. 053 z 29. 5. 1953.

70 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 2, rozkazy 1953, rozkaz velitele 4. brigády č. 150 z 9. 5. 1953.

71 Tamtéž, rozkaz velitele 4. brigády č. 0231 z 5. 9. 1953. Skupina byla ustavena zvláštním rozkazem velitele brigády č. 16 z 19. 6. 1953.

72 Tamtéž, rozkaz velitele 4. brigády č. 0282 (prosinec 1953). Povyšen dnem 1. 11. 1953. S odkazem na kádrový rozkaz velitele Pohraniční a Vnitřní stráže č. 0115 z 19. 11. 1953.

73 Tamtéž, rozkaz velitele 4. brigády č. 96 z 30. 3. 1953 (výpis z tajného rozkazu ministra národní bezpečnosti č. 51 z 18. 3. 1953). Nástupní termín 23. 7. 1951 měl výjimečné cvičení do 31. 1. 1954.

74 Jde o poslední známé zařazení dle rozkazů velitele brigády. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 2, rozkazy 1953, rozkaz velitele 4. brigády č. 0282 (prosinec 1953).

v záloze) dosáhnout nejvyšší hodnosti pro vojáka základní služby před odchodem do zálohy – podporučíka základní služby.

* * *

Jestliže přijmeme, třeba na základě poznatku o elektrifikaci drátěného zátarasu, hypotézu o tom, že Procházka sice umístil děj románu do června 1952, ale jeho reálie odpovídají závěru roku 1953 a tedy i závěru jeho vojenské základní služby u pohraniční brigády, můžeme se pokusit autorem zmíněné údaje o prostředí pohraničníků „verifikovat“ na dalších příkladech. Poznamenejme ještě, že v případě prostorových „souřadnic“ akce nemusíme provádět žádné korektury, neboť pohraniční roty Lány a Ruské domy existují vedle sebe se stejnými úseky střežení i v závěru roku 1953; teprve v roce 1955 mezi ně přibývá rota Doubravka.⁷⁵

V románu Procházka běžně zmiňuje používání jezdeckých koní u brigády. „*I pak si obden dřel stehna v sedle, kontrolní hlídka OBLBOVAČKA se jezdila krokem...*“⁷⁶ Přitom záležitost s koňmi je až z jara 1953. Do té doby je nemají jednotky brigády systemizovány. Plánují je teprve organizační tabulky z března 1953.⁷⁷ Na jejich základě je nejprve ke 4. brigádě přemístěno 45 vojáků s jezdeckým výcvikem.⁷⁸ 8. 5. 1953 je pak doloženo v rozkazech velitele brigády první převzetí koní.⁷⁹ Celkem jich přebírají jednotky znojemské brigády k tomuto dni, jak jsme již uvedli, od útvarů čs. armády 121.⁸⁰ Z toho pak rezultuje i skutečnost, že se útvary musí postarat o seno. Jak víme z Procházkova pohraničnického „životopisu“, byl organizátorem této akce, která se uskutečnila v úsecích rot Lány a Ruské domy. Děj „přestřelky“ pak umístil do tohoto místa, kde „*byl dřevěný seník útvaru Kinclovka, neboť nedaleko byl TEXAS, pruh kilometrové louky, každoročně z ní sklízeli seno pro jezdecké koně celého praporu, v tomto seníku ho skladovali.*⁸¹

Akci, kdy je vystavěn drátěný zátaras podél státní hranice v celém úseku znojemské brigády, datuje do ledna 1952. „*V lednu... Vojáci odváželi z vagónů vysoko narovnané kotouče ostnatého drátu, pospíchali, nepřítel nečeká... Navíc zněly neustálé detonace,*

75 Viz VANĚK, Pavel: *Přehled organizačního vývoje znojemské pohraniční brigády v letech 1951–1955*. In: Časopis Maticy moravské 2004, č. 1, s. 133–135.

76 Přestřelka 1, s. 120.

77 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 46, Organizační tabulka č. 58. Pohraniční roty měly po této změně systemizováno 6 koní jezdeckých a 3 tabulková místa jezdců.

78 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 2, Rozkaz velitele brigády č. 91 z 27. 3. 1953. Vojáci od 5. chebské (30) a 7. sušické brigády (15). Pohraniční brigády na západní hranici měly v užívání koní „nások“. V případě chebské brigády se užívaly od roku 1952, v případě sušické brigády lze říci, že byla prvním útvarem v rámci PS, u níž byly jezdecké koně zaváděni. Viz též VANĚK, Pavel: *Nástin organizačního vývoje 5. brigády Pohraniční stráže Cheb v letech 1951–1990*. In: Sborník Archivu Ministerstva vnitra 3, 2005, s. 238n.

79 Zmínyk o používání jezdeckých koní k výkonu služby jsou již z února 1952, nebyl však dosud nalezen doklad, kdy tito byli převzati. „...příslušníci PS nemají dostatek jezdeckého výcviku a praxe v jízdě koňmo, takže se nemohou v začátcích dokonale soustřediti na výkon služby, protože část pozornosti musí věnovat koňovi.“ [sic!] AMV Brno-Kanice f. 2357, k. 48, čj. PS-00521/11-OS-53 ze 4. 3. 1953.

80 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 2, rozkaz velitele brigády č. 150 z 9. 5. 1953. Šlo o útvary dislokované na Slovensku, v Bratislavě a v Košicích. Koně měli být zařazeni k jednotkám 1.–3. praporu.

81 Přestřelka 1, s. 117.

*trhali na hranicích skálu, vystřelovali jámy pro sloupy, kroužily fantastické politické fámy.*⁸² „...pésáci během neuvěřitelně krátké doby vztyčili ochranný pás až k pravému břehu řeky Moravy. Na druhé straně už bylo Slovensko.“⁸³ Z fabule vyplývá, že je to jedna z prvních akcí, které se aspirant Vojtěch Zavřel účastnil; jak víme, vrací se k útvaru o Vánocích 1951. U znojemské brigády dochází k vybudování drátěného zátarasu v celém úseku, po zahájení v září 1952 (vytrasování a postavení 20 km zátarasu silami brigády), během 18 dnů měsíce října. K brigádě bylo tehdy soustředěno na 900 nováčků (čímž stoupil její početní stav o polovinu) nástupního termínu z léta 1952, s nimiž byl vybudován drátěný zátaras o celkové délce 130 km.⁸⁴ Můžeme se proto domnívat, že J. P. líčí v románu tuto akci, neboť akcentuje její rychlosť a stejně jako pro románového hrdinu to byla i pro něj akce, kterou zažil krátce po svém návratu z „aspirantky“: vrátil se koncem června 1952, v polovině července dochází k „památné“ ministerské kontrole, kdy je většina kontrolního orného pásu prohlášena za nevyhovující, rovněž tak další opatření, což vede i k odvolání dosavadního velitele brigády Oldřicha Bahounka, na jehož místo nastupuje Josef Zoubek.⁸⁵

Postavy románu

Procházka vykládá „uvěřitelný“ příběh nejen díky znalosti prostředí (včetně hlavních zástupců fauny – psů, koní a komárů), nýbrž i jeho zlidněním. Na hlavním hrdinovi předvádí možný způsob průběhu vojenské základní služby, který se v základních rysech shoduje s jeho vlastním, ale nejen s ním. Ve stejnou dobu působil ve velitelské rotě 4. praporu jiný pohraničník, absolvent školy „na“ důstojníky v záloze, který rovněž po určité době vykonával funkci velitele velitelské roty a do „civilu“ odcházel také jako podporučík.⁸⁶

Některá ze jmen pohraničníků, ať už románem probíhají déle nebo se jen mihnou, v archivních materiálech znojemské pohraniční brigády skutečně, i když ne na odpovídajících pozicích, nalezneme. Tak kupř. v rozkaze velitele znojemského oddílu z června 1951 je zmínován svobodník Jaroslav Andrlík přidělený k velitelské četě praporu Břeclav;⁸⁷ v románu je to svobodník Antonín Andrlík. Mihne se zde i jméno psa Bordase,⁸⁸ kterého chvíli Vojtěch během akce vede. „Autař“, tedy autoreferent (velitel autočety) pálavského praporu Šilhan má svůj jmenný protějšek ve vojáku

82 Přestřelka 1, s. 44.

83 Tamtéž.

84 Vaněk, Pavel: *K vývoji ženijnětechnického zabezpečení státní hranice v letech 1951–1955*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra* 2, 2004, s. 217.

85 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 26, Vyhodnocení výkonu služby za měsíc červenec 1952, 4. brigáda. Románová postava, poručík Bašus, ženista praporu, má oporu až v organizačních tabulkách z března 1953, kdy je zřízeno místo ženijního referenta brigády. Viz tamtéž, k. 46, Organizační tabulka 58 – 4. znojemská pohraniční brigáda.

86 J. H. Viz AMV Brno-Kanice 2341, k. 2, rozkaz velitele brigády č. 10 z 10. 1. 1953 a č. 282 z prosince 1953.

87 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 1, rozkaz velitele oddílu č. 42 z 27. 6. 1951.

88 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 1, rozkaz velitele brigády č. 67 z 15. 8. 1952.

základní služby 2. roty Písečné.⁸⁹ Postavy pohraničníků mohly autorovi také „dodat“ materiál na jméno hlavního hrdiny: svobodník Zavřel Vladimír od 4. praporu Břeclav⁹⁰ a desátník základní služby Vojtěch Sch., stejného rodiště a ročníku narození jako J. P.⁹¹ V duchu předešlých řádků se můžeme pokusit najít vzory odpovídajících románových postav velitelů. Velitel praporu v Pálavě Prokop Sedláček – dobrý běžec, bývalý interbrigadista, v pětačtyřicátém doběl z Porýní až do Čech, typ důstojníka s velitelskými schopnostmi a dobrým vztahem k podřízeným. „*Žil ctížadostí, aby od soutoku na východě až po Mikulov na západě, od levého po pravé křídlo praporu, byla hranice čistá a nedotčená JAK PANENKA MÁRIA, PRISÁMBŮH!*“ „*Udržíme je holí a prsama.*“⁹² Náčelník štábů praporu Zaorálek – nejživotnější vedlejší postava, během „přestřelky“ má problémy s velením, trapič, který Vojtěcha sekýruje každodenně pro drobné prohřešky vůči dennímu řádu, úklidu, ústroje Vojtěchových podřízených. Po Vojtěchovi se „vozí“; po zkušenostech s dnešními případy konfliktů na pracovišti bychom řekli, že provozoval bossing. „*Jednou zastupuje nepřítomného kapitána Sedláčka, vypukne pohotovost, je na něm, aby o věcech rozhodl, udělá opatření, všechna se projeví jako nesmyslná.*“⁹³ Je charakterizován také mluvou: „.... říkali mu TADYK, pocházel z nějaké jazykové enklávy, kde snad ká používali i ve slově játra.“ „*TADYK MÁTEK VOLNÝ OPASEK.*“⁹⁴ Velitel brigády major Kuta, „*PŘÍSNÝ PEPA*“, „*vždy tíhl k domněnce, že jeho podřízení POMOTAJÍ KDE CO; ve většině případů se bohužel nemýlil.*“⁹⁵

Pokud chceme vidět za románovými postavami jejich možné inspirační vzory, pak se lze zaměřit na funkcionáře, kteří byli v době vojenské základní služby Jana Procházky na odpovídajících funkcích jeho nadřízenými. Vždy však je nutno počítat s tím, že faktorů ovlivňujících stvoření románové postavy bylo více. V případě velitele brigády můžeme pramen inspirace hledat v Josefě Zoubkovi (i co do habitu postavy), který nastupuje do této funkce k 1. 10. 1952 jako kapitán⁹⁶ a ke sklonku Procházkovy vojenské služby je majorem.⁹⁷ V případě Prokopa Sedláčka by jedním ze vzorů mohl být Stanislav Slezák. Vedle podobnosti příjmení je důležité, že byl od 1. 1. 1951 do 1. 11. 1953 velitelem 4. praporu Břeclav, tedy Procházkovým nadřízeným. Svou službu u Ministerstva vnitra započal jako příslušník SNB-útvaru Slovensko, což je

89 Tamtéž.

90 AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 1, Rozkaz velitele brigády č. 162 z 30. 12. 1952.

91 Tamtéž, Rozkaz velitele brigády č. 106 z 1. 11. 1952. O svobodníku Vojtovi, který si o jeho politických přednáškách myslí svoje, neboť „měl průmyslovku a mozek“, píše J. P. i v *Politice pro každého*, s. 14.

92 Přestřelka 1, s. 87 a 88.

93 Přestřelka 1, s. 470.

94 Přestřelka 1, s. 84.

95 Přestřelka 1, s. 125.

96 Podle kádrového rozkazu náčelníka Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže č. 21 z 23. 10. 1952 dnem 1. 10. 1952 přemístěn od 7. brigády PS Sušice ke 4. brigádě. Týmž dnem povýšen z nadporučíka na kapitána. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 2, Rozkaz velitele brigády č. 103 z 30. 10. 1952 a č. 109 z 5. 11. 1952.

97 AMV Brno-Kanice, personální spis jmenovaného. V hodnocení za rok 1953 byla vyzvednuta jeho náročnost, náčelník Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže L. Hlavačka ocenil jeho podíl na konsolidaci poměrů u 4. brigády.

i jeden z prvků „životopisu“ románové postavy. Vzdálenější shodu lze najít také v tom, že byl totálně nasazen sice nikoli v Poryní, ale poblíž Vídne, odtud však uprchl a za 14 dní došel pěšky až domů. Další paralelu s románovou postavou je, že „*dovede správně oceňovati situaci a podle ní činiti rozhodnutí. ...[U kolektivu] je pro svoji ránost a starost o podřízené oblíben.*“ Posudek velitele brigády Zoubka z 19. 3. 1953 zmiňuje též jeho dobrou fyzickou kondici.⁹⁸

Postava náčelníka štábů pálavského praporu je mezi velitelskými protagonisty nejživější. Náčelník štábů praporu řídil chod služby, a tudíž řídil činnost jednotek přímo podřízených velitelství praporu, tj. velitelské roty. Jak jsme podotkli výše, i ve své knize *Politika pro každého zanechal* J. P. svědectví o svém konfliktu s nadporučíkem, jemuž říká Morava. Po návratu J. P. z „aspirantky“ k břeclavskému praporu byl náčelníkem jeho štábu R. Čechmánek. K této osobě může odkazovat jednak užití zdobněliny (Zaorálek), jednak jméno Morava jako opositum pro Čechy. Další shodou je, že 1. 7. 1952–23. 10. 1952 byl velitelem výcvikového střediska v Jaroslavicích, od 23. 10. 1952 do 31. 10. 1953 náčelníkem štábů 4. praporu. Jeho charakteristika sice konstatuje na jedné straně jeho svědomitost a smysl pro odpovědnost, na straně druhé hovoří o horší schopnosti velet a jednat s lidmi,⁹⁹ což by mohlo odkazovat k románovému protějšku. Pokud bychom předpokládali, že s ním J. P. nějaký konflikt měl (cementování dlaždice na Nový rok) a poté na něj napsal stížnost, pak by mohlo podpůrně působit, že od sklonku ledna působí zpravidla mimo bezprostřední dosah svého náčelníka: je instruktorem v kurzech, působí na velitelství brigády, organizuje sklizeň sena a poté působí na rotě v Mikulově, která již spadala pod 3. prapor Hrušovany.

* * *

Tento článek nechtěl posuzovat, zda předmětné dílo patří či nepatří mezi ta díla 60. let, jež se staly tzv. klasickými. Je otázkou, zda obecný konflikt mládí a světa autorit, vyjádření tužeb, které jsou důležitější než všechna hlásaná moudra, zasazené do specifických kulis, budou rezonovat jako příběh i dalšími čtenářskými generacemi. Předešlými řádky jsme chtěli poukázat na další rozměr, kterého může literární dílo, i vlivem spisovatelovy tvůrčí metody, nabýt, totiž na rozměr historického pramene.

Dílo není jednoznačným historickým pramenem jako memoáry, vychází však ze spisovatelovy osobní zkušenosti s pohraničnickým prostředím a mírou fakticity může být za pramen považováno. Autorův odstup jedné dekády od příběhu z počátku 50. let se může stát pilířem mostu, který stavíme sami z naší přítomnosti k počátkům komunistického režimu ve snaze jej historiograficky uchopit. Přitom nám toto dílo zprostředkovává jinou formou než ostatní prameny leccos z myšlenkového světa té doby. Především můžeme srovnat vlastní vědomí o minulosti, které ovlivňuje naše

98 AMV Brno-Kanice, personální spis jmenovaného.

99 AMV Brno-Kanice, personální spis jmenovaného.

postoje, a zážitek minulosti tehdejší mladé generace, v němž ční jako konstanta průzitek války, jímž je pak následně mnohé poměřováno.

Být pramenem k Pohraniční stráži – to je jeden z pohledů na Procházkovo dílo, které se svým vztahem k dobovému myšlenkovému ovzduší a společenské situaci může jevit dnešnímu čtenáři jako myšlenkově antikvované. V naší práci jsme je za pramen považovali; proto jsme se je pokusili datovat a lokalizovat, ukotvit tak časově a místně fabuli románu. Zobrazení prostředí Pohraniční stráže, při němž vycházel Procházka ze svých vzpomínek na vojenskou základní službu u této složky vojsk Ministerstva vnitra, mu poskytlo základnu pro dějovou dramatičnost i prostor pro uplatnění humorného pohledu na mnohé situace.

Poukázali jsme na to, že prostředí je z hlediska časového i místního zasazeno do adekvátních kulis, že situace v daném úseku 4. pohraniční brigády Znojmo je líčena, s ohledem na podřízení spisovatelovu uměleckému záměru, věrohodně. Poukázali jsme na to, že stravení vojenské základní služby u tohoto útvaru Pohraniční stráže jednoznačně ovlivnilo Jana Procházku při konstrukci prostředí i časového posunu reálí oproti dataci příběhu: máme na mysli např. průběh služby absolventa školy pro důstojníky v záloze, zřizování drátěného zátarasu, jeho napájení elektrickým proudem nebo zachycení způsobu služby na hranici. Snažili jsme se podat limity fakticity románového děje, které spatřujeme ani ne tak v pohraniční akci samé, jako spíše v jejím vyhrocení a v konstrukci skupiny pokoušející se v daném čase a místě o přechod hranic. V tomto bodě se právem můžeme domnívat, že faktografická složka nejvíce ustoupila uměleckému záměru: dramatizaci děje a v jejím světle zachycení charakterů jednajících postav.

Na otázku, proč místo do závěru roku 1953 či, pokud spisovatel chtěl v románu mít letní období, tak do poloviny roku 1953, umístil čas příběhu-„přestrelky“ do poloviny června 1952, když v té době vypadala realita u 4. znojemské pohraniční brigády poněkud odlišně, lze odpovědět i takto: z hlediska uměleckého záměru představuje rok 1952 méně komplikací. Pokud by psal v naznačeném období roku 1953, pak se stane řada věcí, myšlenek složitějšími vlivem událostí roku 1953: smrt Stalina, Gottwalda, mčnová reforma, eventuelně československý pokus o tzv. nový kurs. Toto vše nemusí autor při umístění děje blíže k počátku 50. let řešit, naopak nadšení mladých pro komunistické ideály může vůči své současnosti ukázat ještě jasněji. Jeho oba hrdinové si nemusí připouštět více pochybností o pravdách, které přijali za vlastní. Spisovatel v souladu se svou přítomností může tak kontrastněji nejen dehonestovat dobová myšlenková schémata, mít nadhled nad citovým životem mladých, ale i zpochybnit oprávněnost nároků, jímž byl voják základní služby vystaven. (S odstupem deseti let od vojenské základní služby tak nemusel uvažovat jen spisovatel.) Množství informací o službě a věrohodnost podchycení pohraničnického prostředí pak též plní funkci uměleckého prostředku, z něhož vyrůstají humorné situace, ironické a sarkastické postřehy.

Příloha č. 1 Organizační struktura velitelství praporu znojemské brigády v roce 1952
(AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 23)

Velitelství praporu tzv. užší velitelství praporu (velitel, zástupce pro věci politické, zástupce pro týl) oddělení I. – štáb (náčelník štábu, 12) oddělení II. – politické (2) oddělení III. – týl (10, včetně ošetřovny)
Jednotky přímo podřízené velitelství praporu velitelská rota (65): velitelství roty (3), pěší četa (31 – 3 družstva), spojovací četa (18 – radisté, telefonní družstvo, družstvo stavěců), dopravní družstvo (10), hospodářské družstvo (3)

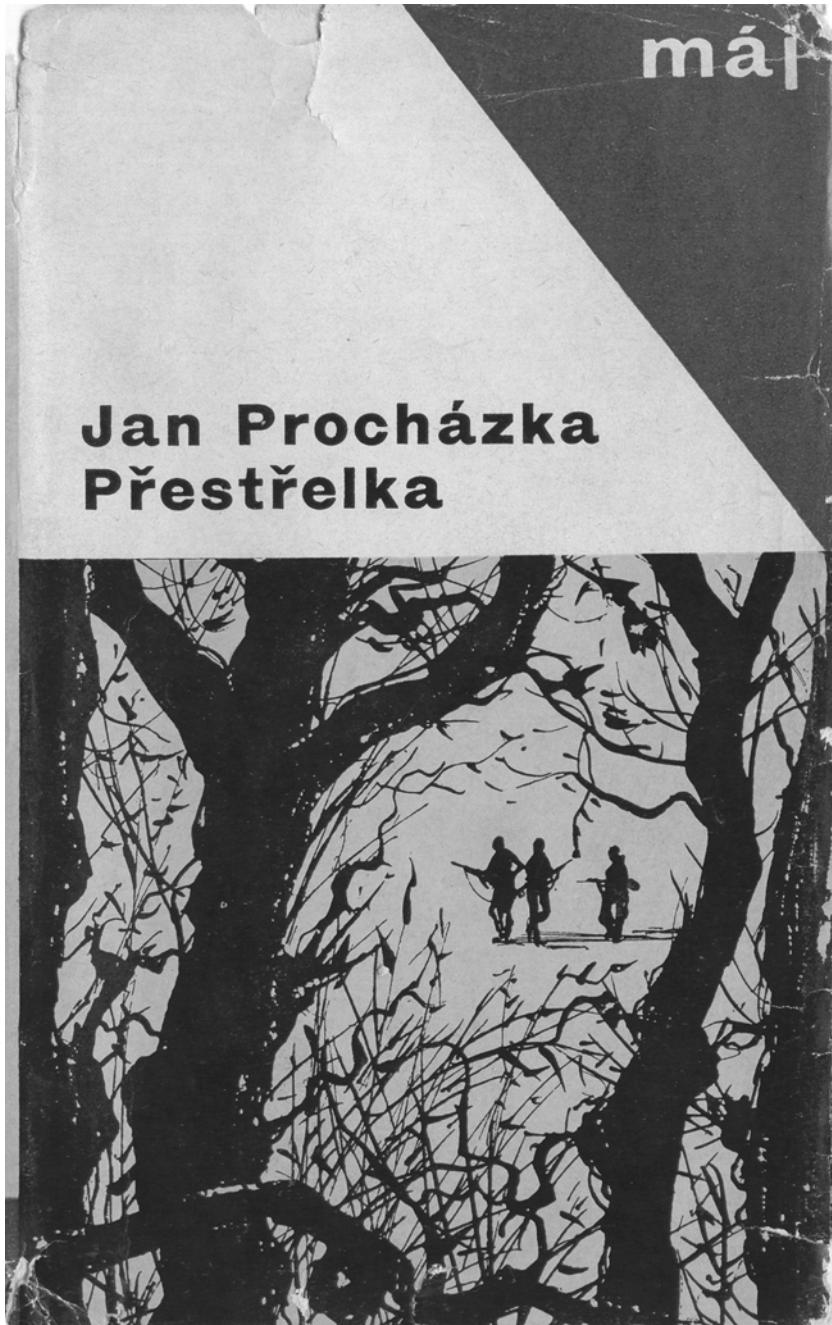
Příloha č. 2 Sestava pohraničních rot 4. znojemské pohraniční brigády ke konci vojenské základní služby Jana Procházky;¹⁰⁰ v metrech je uvedena délka úseku¹⁰¹

1. prapor Jemnice	2. prapor Znojmo	3. prapor Hrušovany	4. prapor Břeclav
1. rota Slavonice, typ 52 (9 950 m)	7. rota Čížov, typ 52 (6 950 m)	13. rota Jaroslavice, typ 61 (6 200 m)	20. rota Sedlec, typ 52 (5 800 m)
2. rota Písečné, typ 52 (9 500 m)	8. rota Lukov, typ 46 (12 470 m)	14. rota Dyjákovice, typ 52 (8 400 m)	21. rota Valtice, typ 61 (11 700 m)
3. rota Rancířov, typ 46 (8 270 m)	9. rota Devět Mlýnů, typ 46 (9 360 m)	15. rota Hevlín, typ 52 (11 070 m)	22. rota Boří Dvůr, typ 46 (7 200 m)
4. rota Uherčice, typ 46 (9 950 m)	10. rota Šatov, typ 52 (4 850 m)	16. rota Hrabětice, typ 46 (6 830 m)	23. rota Poštorná, typ 61 (4 060 m)
5. rota Stálky, typ 46 (9 900 m)	11. rota Hatě, typ 61 (4 900 m)	17. rota Novosedly, typ 52 (7 150 m)	družstvo 23. roty – hradlo železniční tratě na Vídeň
6. rota Kratochvílova hájenka, typ 46 (7 650 m)	12. rota Ječmeniště, typ 46 (8 450 m)	18. rota Březí, typ 46 (4 950 m)	24. rota Lány, typ 46 (8 900 m)
		19. rota Mikulov, typ 61 (7 500 m)	25. rota Ruské Domy, typ 52 (9 500 m)

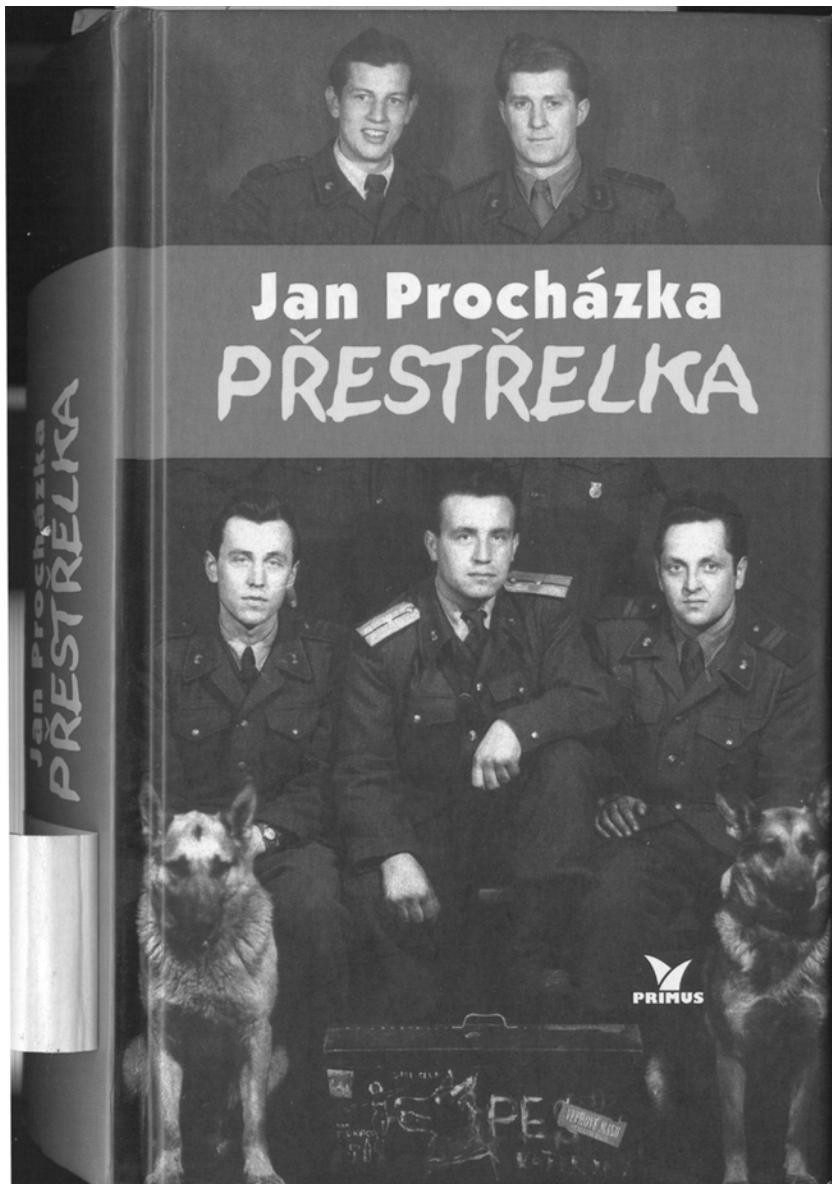
¹⁰⁰ AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 39, čj. PS-001525/15-OS-1953, Krycí jména velitelství a funkční znaky velitelů... platná od 11. 12. 1953. Znojemská brigáda odeslala svá krycí jména jako svůj příspěvek do tohoto čj. 5. 12. 1953. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 1, Deník spisů OS-1953. Typy rot jsou vzaty dle výkazu počtu k 1. 4. 1953. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 51, čj. PS-00721/14-OS-1951.

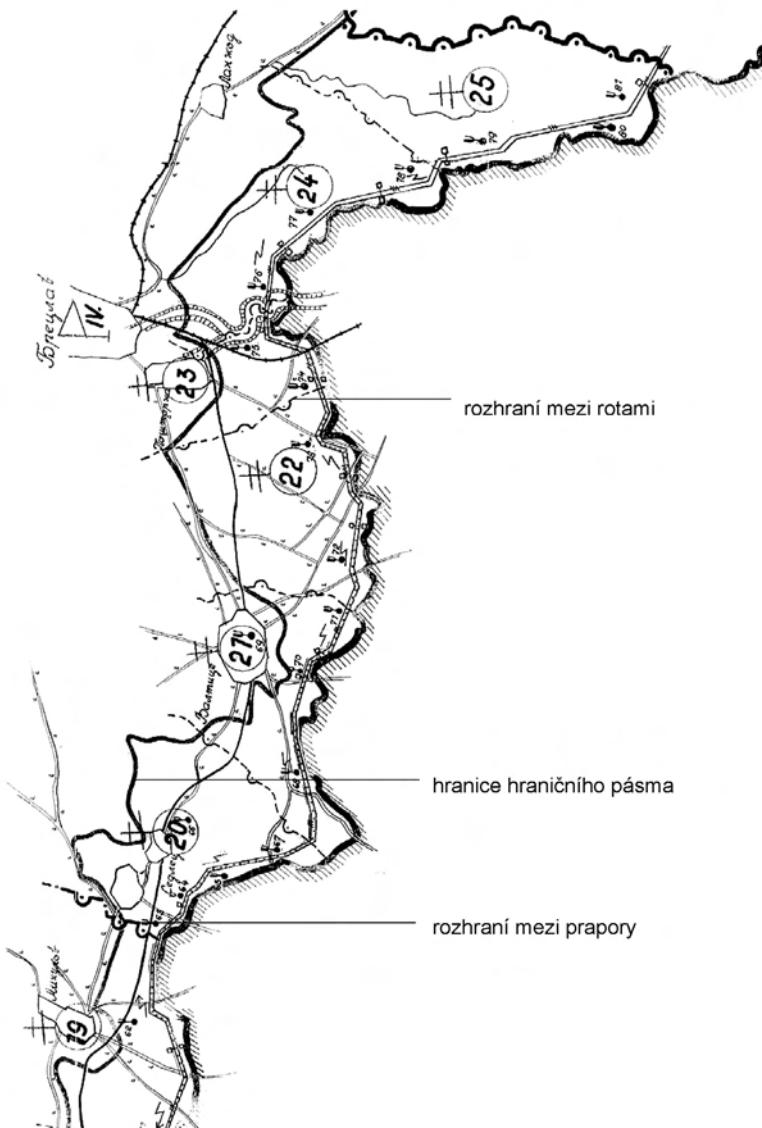
¹⁰¹ AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 17, rok 1954, čj. PS-00127/11-OS-54 z 6. 1. 1954, Operativněsituáční hlášení za rok 1953 – 4. brigáda.

Příloha č. 3 Obálka prvního vydání z roku 1964

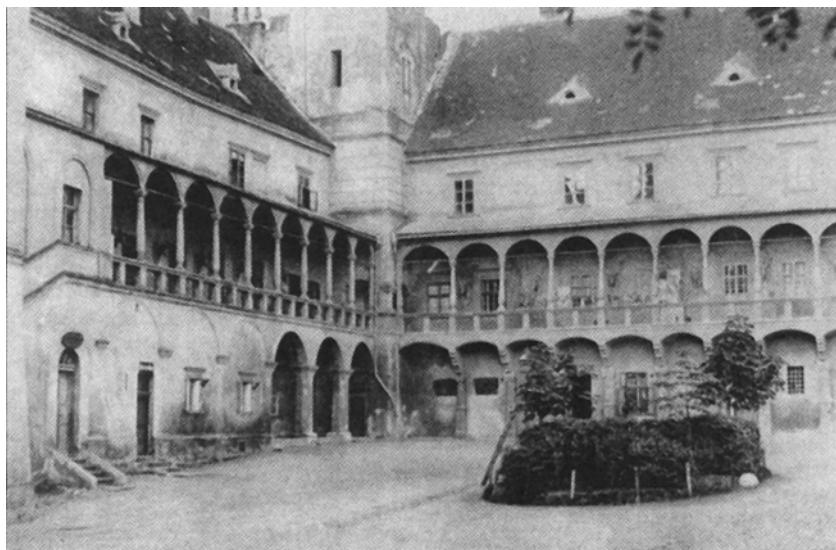
Příloha č. 4 Obálka vydání z roku 2002

Příloha č. 5 Pohraniční roty 4. praporu Břeclav 4. znojemské pohraniční brigády MV

20. Sedlec, 21. Valtice, 22. Boří Dvůr, 23. Poštorná, 24. Lány, 25. Ruské domy
Viz AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 17 (říjen 1953)

Příloha č. 6 Nádvoří zámku v Břeclavi

Reprofoto Státní památkový ústav – převzato z BORSKÝ, Pavel – ČERNOUŠ-KOVÁ, Dagmar – MRÁZ, Karel: *Stavební vývoj břeclavského zámku*. In: KORDIOVSKÝ, Emil – KLACINOVÁ, Evženie (eds.): *Město Břeclav*, Brno 2001, s. 164.